

Kitap İncelemesi

**Marx, Peter Singer, çev. Hakan Gür, Ankara: Dost Yayınevi, 2013, 133s.
ISBN 978-975-298-486-8**

Tamer YILDIRIM*

Eserin yazarı olan Peter Singer, biyoetik profesörü olarak görev yapan özellikle pratik etik ve hayvan hakları hakkındaki görüşleri ile tanınan çağdaş filozoflardan biridir. En önemli eserleri olarak değerlendirilen *Pratik Etik ve Hayvan Özgürleşmesi* Türkçeye çevrilmiştir. Bunun yanında daha önce çevrilen *Hegel* biyografisine şimdi 1980’de yazdığı *Marx* biyografisi de eklenmiş bulunmaktadır. Karl Marx hakkında Türkçede yeterince biyografi eseri bulunmaktadır ve Singer’ın eserinin alana yeni diyebileceğimiz bilgiler sunması söz konusu değildir. Singer’ın kendisi de bunu kabul etmektedir. Fakat biyografide bilinen olaylar veya ilişkiler ile ilgili farklı değerlendirmelerin verilmesi kısa olmasına rağmen eseri önemli kılmaktadır. Eseri önemli kılan bir diğer husus ise bir filozofun başka bir filozofu değerlendirmesi ve bunu tarafgir veya düşman diyebileceğimiz bir şekilde değil daha ziyade yansız olarak yapmasıdır. Çünkü söz konusu Marx olunca ya bir peygamber gibi veya iblis konumuna indirilerek ele alınmaktadır, tarafsız bir şekilde değerlendirilmesi genelde mümkün olmamaktadır.

Yahudi kökenli olan Singer’ın etik alanının yanında siyaset felsefecisi yönü de bulunmakta ve bu, Marx’la ilgili değerlendirme konularını daha ustaca ele almasını beraberinde getirmektedir. Belki en önemli sorun eserin yazıldığı yıl olarak gösterilebilir; 1980. Bu tarihte henüz Soğuk Savaş bitmemiş SSCB varlığını devam ettirmekteydi. Fakat eser belirttiğimiz gibi ne Marx’ı karalama ne de onu yüceltme amacı gütmeyen kişiye hak ettiği değeri verme niteliğini kendisinde bulundurduğu için zamanın hangi döneme karşılık geldiği çok da önem taşımamaktadır. Singer’ın Marx’ın düşüncelerini ve görüşlerini bir bütün olarak ele alarak ortaya koymaya çalıştığını söyleyebiliriz. Marx, belki bir filozof, belki bir iktisatçı veya sosyolog olarak değerlendirilebilir fakat genel kanı düşüncesinin merkezinde her zaman için insan olduğudur. Eserde de bununla ilintili olarak Marx’ın düşüncesinin temelleri olan tarihsel materyalizm, yabancılaşma, *Kapital*’de ortaya koyduğu ekonomi teorisi kısaca komünizm teorisi olarak ifade edebileceğimiz görüşleri anlatılmaktadır.

Singer’a göre Marx’ın etkisi ancak Hz. İsa ya da Hz. Muhammed gibi dini figürlerin etkisiyle karşılaştırılabilir (s. 11). Bu yüzden kendisi için kullanılan modern dönemin peygamberi ifadesi kanaatimizce yanlış sayılmaz. Marx’ın düşüncelerinin modern toplum bilimini ortaya çıkardığı, tarih çalışmalarında dönüşüme neden olduğu ve felsefeyi, yazını ve sanatı bir daha geri dönüşü olmayacak biçimde etkilediği söylenebilir. Singer’a göre bu şekilde bakıldığında sözcüğün gerçek anlamında bugün hepimiz Marksist’iz. Bu türden farklı alanlarda etkiye sahip bu fikirler nelerdir? Singer, eserin amacının bunu ortaya koymak olduğunu belirtmektedir (s. 13).

* Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe Tarihi ABD, (tyildirimakademi@hotmail.com), <https://orcid.org/0000-0003-0033-0539>.

Marx'tan bahsedildiğinde en fazla dikkat çeken noktalardan bir tanesi onun geçimini sağlama konusundaki büyük ölçüde sorunlar yaşadığı ekonomik durumudur. Bu konuda Marx'ın dostları, özellikle de Friedrich Engels, yardımlarında cömert davranıyordu. Fakat yüksek ihtimalle Marx'ın yoksulluğu gelirin yetersiz olmasından değil, kötü idare edilmesinden kaynaklanmaktaydı. 1872'den sonra ise durum değişti ve Marx ailesinin yaşamı artık herhangi bir burjuva ailesinin yaşamına benzemekteydi: Büyük bir ev, evin şık donanımı için büyük miktarda harcanan paralar, kızlarını bir din okuluna gönderme ve zamanın modası Kıta Avrupası kaplıcalarını seyahat (s. 20, 24). Hemen her teorisyende olduğu gibi Marx da teori ile pratiğin çatışmasından kendini kurtaramamış, insanın yaşamını devam ettirmesini sağlayacak şeylerden ziyade konumuna uygun ve kendisini tatmin edecek koşulların sağlanması Marx'ın teorisine ters bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Marx denilince akla gelen konulardan biri, onun din hakkındaki tutumudur. Bunun tarihsel olarak Marx'ın hayatının ilk dönemlerine giden bir yönü bulunmakla beraber düşünsel anlamdaki etkileşim daha sonraları olmuştur. Marx, Berlin'de o dönemde oldukça yakın dostu olan Bruno Bauer'in etkisiyle insanın kendi kendisini anlamasının önünde duran temel yanılsama olarak dini görmeye başlamıştır. Hatta doktora tezinin girişinde Tanrılardan nefret etme ve tek kutsalın insan olduğuna değindiği ifadeler mevcuttur. Hem Marx hem de Bauer daha radikal sonuçlara ulaşmak için Hegel'in din eleştirisini kullanmışlardır. *Tinin Fenomenolojisi*'nde Hegel, Hıristiyanlık dinine gelişiminin belirli bir aşamasında bir yabancılaşma biçimi olarak değinmekteydi. Çünkü Tanrı göklerde hüküm sürerken insanoğlu daha alt düzeyde ve nispeten değersiz bir alanda yaşamaktadır. İnsanın doğası ölümsüz ve tanrısal olan asıl doğası ile ölümlü ve dünyevi nitelikli, temel olmaktan uzak doğası arasında bölünmüştü. Böylece bireyler kendi asıl doğalarını başka bir alana ait olarak görmüş ve insanlar kendi ölümlü varlıklarına ve gerçekte içinde yaşadıkları dünyaya yabancılaşmışlardır. Zihnin anlamı da Genç Hegelciler'de değişime uğramış ve zihin artık insanın özbilinci olarak okunmaya başlanmıştır. Tarihin hedefi, insanın kurtuluşu dini unsurlardan uzaklaşmak olarak ifade edilmiştir (s. 35-6). Bauer'in ortaya koyduğu bu yorum Marx tarafından daha ileri bir düzeye taşınmıştır. Marx, ekonominin anlamını da Ludwig A. Feuerbach'ın din eleştirisiyle yakından ilişkilileştirecek ifadelerle açıklamıştır. Burada yabancılaşma kavramı özel bir yerde bulunmaktadır (s. 51-54). Singer, diğer konularda karşıt diyebileceğimiz eleştirel açıklamalara başvururken din konusunda daha betimsel bir anlatımla konuyu ele almış fakat Marx'ın düşüncesine olumlu veya olumsuz diyebileceğimiz bir eleştiri getirmemiştir.

Aslında Marx, iki önemli kavrayış geliştirmişti: Ekonominin insan yabancılaşmasının temel biçimi olduğu ve insanlığı ekonominin egemenliğinden kurtarmak için gereken materyal gücün çalışan sınıfta bulunabileceği. Marx, belirttiğimiz konulara bazı denemelerinde kısaca değinmişti. Bir sonraki adım bu görüşleri yeni ve dizgeli bir dünya görüşüne temel olarak kullanmaktır; bu dünya görüşü Hegelci dizgenin ve onun daha önceki bütün dönüşümlerinin yerini alacaktır (s. 49). İlk Marksizm, bilimsel bir çalışma olmaktan ziyade spekülasyon bir tarih felsefesidir. Dünya tarihinin amacı insan özgürlüğüdür. İnsanlar şu anda özgür değildir, çünkü dünyayı gereksinimlerini karşılayacak ve insanlara özgü kapasitelerini geliştirecek biçimde düzenleyememektedirler. İnsanların yarattığı bir dizge olmasına karşın, özel mülkiyet insanlara egemen olur, onları köleleştirir. Ancak, nihai özgürlükten kuşku duyulamaz; bu felsefi açıdan gereklidir. Devrimci kuramın ivedi görevi, şu anki durumu sona erdirecek, özgürlüğün yeniçağının önünü açacak hareketleri yüreklendirmektir (s. 56). Marx ve dönemin sosyalist önderlerinden pek çoğu bu fikre bağlı olarak hareket etmiştir.

Materyalist tarih görüşü, düşünceden ziyade uygulanabilir insan etkinliğinin yaşamsal rol oynadığı bir dünya tarihi kuramı olma iddiasındadır. Kurama ilişkin en ayrıntılı ifade Marx ve Engels'in *Alman İdeolojisi* (1846) adlı eserinin içinde bulunabilir. Marx'a göre nihai gerçeklik insanların fikir ve bilinçlerinden ziyade yaşamlarının üretici yönüdür. Bu üretici güçlerin gelişimi ile bu gelişimin neden olduğu insan kapasitelerinin kurtuluşu, tarihin amacıdır (s. 80). Bunun için de karşımızda üç aşamalı bir süreç durmakta: üretici güçler üretim ilişkilerini belirler, üretim ilişkileri de üstyapıyı. Üretici

güçler temel niteliktedir. Onların gelişmesi tarihin tüm süreci açısından ivme sağlar (s. 71). Yazar, burada Marx'ın ifade ettiği üstyapı-altyapı düşüncesinin determinist bir nitelikte olduğunu, bunun kabul edilemeyeceğini bu tür bir yorumun olmasının da büyük ölçüde Hegel etkisine bağlı olduğunu belirtmektedir (s. 77). Singer, ayrıca Louis Althusser'in aksine şöyle düşünür: "Marx'ın *Alman İdeolojisi*'ne yaptığı göndermede kullandığı önceki felsefi bilincimizle olan hesabımızı kesmek ifadesinden anlaşılmanın aksine, Hegelci felsefeden kesin bir biçimde kopmadığını gösterir. *Grundrisse* adlı eserinde bunu daha açık bir şekilde ortaya koyar" (s. 90). Felsefi anlamda ele aldığımızda Materyalist tarih kuramı sıradan bir nedensel kuram değildir. Marx, tarihi, insanların gerçek doğasının ilerlemesi, yani, insanların isteklerini yerine getirmesi ve üretici etkinlikleri yoluyla doğa üzerinde denetim sağlamaları olarak görmekteydi. Materyalist tarih kavramı, ekonomik değişikliklerin toplumun diğer alanlarındaki değişikliklere nasıl yol açtıklarının modern bilimsel bir açıklaması olarak değil, içindeki gerçek güçlerin nasıl işlediklerini ve bu güçlerin ulaşmaya çalıştıkları hedefleri işaret eden bir tarih açıklaması olarak algılandı (s. 81).

Ekonomi ile ilgili değerlendirmelerine baktığımızda şunu görürüz: Marx, eğitim görmediği bir alanda *Kapital*'i yazmıştır. Bundan dolayı şu soru sorulabilir: *Kapital* temel tezleri yanlış ve çılgın ekonomik bir fragman mıdır? Durum böyleyse bunun tek suçlusu Marx değildir. Onun keşfinin bilimsel doğasına vurgu yapan ve önde gelen özellikle çağdaş pek çok ekonomist bulunmaktadır. Ekonomide pek çok soruya Marx'ın verdiği cevap 'artık değer' doktrini şeklindeydi. Ekonomiye ilişkin bir doktrin olarak, artık değer doktrini bilimsel inceleme karşısında yıkılmaktadır. Marx'ın ekonomi kuramları, kapitalizmde sömürünün doğası ve boyutuna yönelik bilimsel bir açıklama da değildir. Yine de işçilere uygulanan baskıyı, yabancılaşmanın bir görüntüsünü verir. Bu da bizleri bu görüntüde yer alanları tamamen yeni bir yoldan görmeye yönlendirir ki onun değeri de buradadır. *Kapital* aynı anda bir sanat eseri, felsefi düşünce ve toplumsal polemik eseridir, bu üç yazı biçiminin aynı anda hem erdemlerine hem de hatalarına sahiptir. *Kapital*, kapitalizmin bir resmidir, fotoğrafı değil. Yani olanı değil Marx'ın gördüğünü bize vermektedir (s. 102-4). Singer'a göre yapılması gereken *Kapital*'i kapitalist toplumun eleştirisini yapan bir eser olarak değerlendirmektir. Dolayısıyla bu eserle biz kapitali değil Marx'ın anladığı, yorumladığı şekliyle kapital değerlendirmelerini okuruz.

Geleceğin komünist toplumunun şablonlarını üreterek komünizmi gerçekleştirmeyi amaçlayan sosyalistlerle ütopyacı diyerek alay eden Marx, toplumun ekonomik temeli olan çalışan sınıfın bir bütün olarak devrime katılmaya hazır olacağı derecede gelişmeden iktidarı ele geçirip sosyalizm getirmeyi isteyen komplocu devrimcilere de karşıydı. Marx'ın savına göre kendi sosyalizmi bilimseldi çünkü sosyalizmi var edecek olan tarih yasalarının bilgisi üzerine inşa edilmişti fakat ütopyacı hayalciler ve komplocu devrimciler tarihin yasalarının kendi arzularına uyum göstereceğini düşünüyorlardı. Marx, kendi rolünü "işçilerin bilincini arttırıp, onları koşullar olgunlaştığında gerçekleşecek devrime hazırlamak" olarak görüyordu. Geçmiş ve kendi zamanını yönlendiren yasaları betimleyeceğini düşünmüş fakat yeni dönemin özgür insanları tarafından inşa edilecek yeni toplumun alacağı biçimi tahmin edememiştir. Dolayısıyla Marx'ın bazı konulardaki tahminleri tamamen yanlış çıkmıştır. Fakat takipçilerinin onun felsefesinin bilimsel olduğunu hala ileri sürmeleri şaşırtıcıdır. Örneğin Marx'ın zamanındaki varlıklılarla yoksullar arasındaki ayırım Avrupa ölçeğinde düşünüldüğünde oldukça kapanmış en azından günümüzdeki durum 19. yüzyıla kıyaslanamaz bir hale gelmiştir. Kapitalizm çeşitli krizler yaşamış ama varsayılan içsel uzlaşmazlıklardan ötürü hiçbir yerde kapitalizm çökmemiştir. Proletarya devrimleri gelişmiş ülkelerde değil daha az gelişmiş ülkelerde ortaya çıkmıştır (s. 106, 118). Bugün için bunun belki de iyimser bir yorumu gelişmiş ülkelerin Marx'ın ekonomi ile ilgili teorilerine ihtiyaç duymamasıdır. Dahası günümüzde ne zaman ekonomik bir dalgalanma ortaya çıksa veya toplumsal kargaşa belirse Marksist düşünce taraftarları bunun beklenen devrimin işareti olduğunu düşünmekte ve değerlendirmelerini de bu anlayış üzerinden ileri sürmektedirler. Fakat bu şekilde değerlendirilen olaylar düşünüldüğü gibi bir sonuca ulaşmamıştır.

Dolayısıyla yapılacak en iyi şey Singer'ın da belirttiği gibi Marx'ı bir ekonomist değil de sözcüğün en geniş anlamında bir felsefeci olarak kabul etmektir. Çünkü kendi doğamıza yönelik anlayışımızı ve özgür olmaktan anladığımız şeyi değiştirdiğinden felsefeci Marx'ın çalışmasının sürekliliğini koruduğunu söyleyebiliriz. Zaten Marksistlere göre Marx, insan özgürlüğünü hedeflemişti fakat V. I. Lenin ve J. Stalin onun otoritesini çok ters bir şekilde kullanmıştır. Muhtemelen Marx, bu komünist liderlerin gerçekleştirdikleri temizlik hareketlerinde ilk kurbanlardan biri olurdu. Onun düşüncesinde bireysel çıkarlarla ortak çıkarlar komünizmde sona erecekti. İnsan doğası ve özgürlük burada buluşup bireysel ve ortak çıkarlar bir uyum içinde bulunacaktı (s. 119). Marx'ın bugün için insanları en çok etkileyen insan doğası kavramıdır ve insanın kendisini anlamaya yaptığı bu katkı onun felsefeciler arasında yer almasının en önemli nedenidir. Fakat Singer'e göre Marx'ın insan doğası görüşü yanlıştır çünkü insan onun inandığı kadar bükülgen değildir. En basitinden egoizm, ekonominin yeniden örgütlenmesi veya maddi bolluk sağlamakla yok edilememektedir. Temel gereksinimler karşılanınca yeni gereksinimler ortaya çıkmaktadır. Yalnız giysi değil moda da uygun giysi, yalnız barınak değil zevkine uygun bir ev. Burada tek etken reklam değildir ve herkesin isteğini karşılamak da mümkün değildir. Bunları elde etmek isteğinde açgözlülüğün yanında erk tutkusu da vardır. Konum ve erke dayalı olarak her toplumda yönetici ile yöneten ayrımı vardır. Bunu aşmış bir toplum ortaya çıkmadığı gibi kimin lider olacağı sorunu da çözülmüş değildir. Liderlik de kişiye özel bir konum ve ayrıcalık kazandırmıştır. SSCB'de, Çin'de ve diğer kendinin bu ilkelere bağlı olduğunu iddia eden ülkelerde durum böyledir veya böyle olmuştur. Komünist uluslarda eski yönetici sınıfın yerini partili patronlardan ve iyi konumlardaki bürokratlardan oluşan yeni bir sınıf almış; bunların davranışları ve yaşam biçimleri de bol bol kötiledikleri seleflerinin davranış ve yaşam biçimine benzemiş durumdadır (s. 125-128). Yani olayın aktörleri değişmiş fakat oyunun içeriği aynı kalmıştır. Hatta daha kötü bir performans ortaya çıkmıştır.

Günümüzde bazı şeyler değişmiş durumdadır. Elimizde Marx'ın sahip olmadığı kanıtlar bulunmaktadır. Üretim ve değişim yolları üzerindeki özel iyeliğin ortadan kaldırılması temelinde eşitlikçi toplumlar yaratmaya yönelik bilinçli çabaların başarısızlığının kanıtı ve de insan olmayan toplumların sıradüzene dayalı doğasının kanıtı gibi. Singer'a göre kanıt henüz yerleşmiş değil; ancak, insanların çelişen çıkarlarına bir uyum kazandırmanın Marx'ın düşündüğü kadar kolay olmayacağı türünden bir geçici yargıya varmak için elimizde yeteri kadarı bulunmaktadır. Baskı kullanma gereksinimi yabancılaşmanın yenilmesini veya insanın insandan yabancılaşmasının yenilmesini değil, insanın insandan yabancılaşmasının devamını gösterecekti; baskıcı bir toplum tarihin bilmesinin çözülmüş biçimi olmayacak, yalnızca bilmecenin yeni bir biçimde ifade edilmesi olacaktı. Sınıf hâkimiyetini sona erdirmeyecek, eski yönetici sınıfın yerine yenisini getirecekti. Marx'ı önceden göremediği bir şey için suçlamak doğru olmasa da, Marx'ın öngördüğü komünist toplum ile komünizmin yirminci yüzyılda aldığı biçim arasındaki büyük mesafe sonuçta Marx'ın insan doğasının esnekliğini yanlış algılamış olmasına dayanabilir (s. 130). Yapılması gereken yanlıştın devam ettirilmesi değil, yanlıştın doğru olanla değiştirilmesidir. Bunun için Marx'ın görüşünde değişiklikler yapılması gerekiyorsa bundan çekinmemek gerekir.

Sonuç olarak Marx, kapitalizmin israfçı, irrasyonel olduğunu, bizlerin onu denetlemesi gerekirken onun bizi denetleyen bir dizge haline geldiğini görmüştür. Bu kavrayış hala geçerli olmasına rağmen bugün görmekteyiz ki, özgür ve eşit bir toplumun kurulması Marx'ın zannettiğinden çok daha zor bir iştir (s. 133). Bunun için yapılması gereken Marx'ın söylediklerini yorumlamaya, açıklamaya çalışmaktan ziyade soruna odaklanıp onu çözmeye yönelik çabalara başvurmaktır. Tıpkı Marx'ın yaptığı gibi. Geçmişin yanlıştını değil, günümüzün doğrusunu anlamaya ve geliştirmeye çalışmak gerekir. Çeviriye gelince, daha sonraki tarihlerde basımı gerçekleştirilmesine rağmen 1980 tarihindeki ilk basımının çeviride kullanıldığı belirtilmiştir. Muhtemel değişiklik ve düzeltmeler için son baskılarının kullanılması daha iyi olurdu. Buna rağmen Marx'ı tarafsız bir bakış açısıyla ve onunla ilgili bilinmesi gereken konuları öz diyebileceğimiz bir biçimde sunması nedeniyle eserin dilimize çevrilmesi önemlidir. Ayrıca eserin akıcı bir Türkçeye çevrilmesi nedeniyle çevirmeni de kutlamak gerekir.